

УДК 378:377.091.12.011.3.-051:62/64

Ярошук К. І.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-1935-5699>

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна), E-mail: katenegovskaya@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА

У статті розглянуті питання формування професійної етики інженера-педагога згідно з минулими та сучасними поглядами на професійно-етичну компетентність фахівця. Автор зазначає, що професійна етика є прикладним напрямом етики як наукової галузі знань про мораль і моральність, що є сукупністю морально-етичних норм і правил, які визначають специфіку професійної поведінки і професійної діяльності сучасних технічних фахівців. **Метою роботи** є теоретичний аналіз етичних проблем професійної діяльності сучасного інженерно-педагогічного фахівця в контексті історичного розвитку і становлення етико-педагогічних ідей. З метою визначення **методології** дослідження на базі матеріалів науково-методологічної інформації проведено аналіз принципів, підходів та методів вивчення зазначеної проблеми (аналіз, синтез, зіставлення, порівняння тощо). **Наукова новизна** полягає в тому, що автором визначено, теоретично обґрунтовано та удосконалено комплексні знання про професійну етику особистості, її сутність, принципи та компоненти; знання щодо змісту професійної етики як компонента професійної культури, стимулюючого успішність професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів. Автор статті робить **висновки** про те, що розгляд генезису етико-педагогічних ідей має суттєве значення для змісту сучасної професійної освіти, яка розвивається шляхом гуманізації та демократизації, упроваджує принципи особистісно-орієнтованого навчання та виховання майбутніх фахівців. Подальшого розвитку набули основні положення (безпосереднє керівництво професійною підготовкою, організаційне і методичне забезпечення професійної підготовки, надання практичної допомоги та контроль за станом її організації) професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічної галузі як відкритої, динамічної системи, однією зі складових якої є професійно-етична компетентність.

Ключові слова: професійна етика, професійно-етична компетентність, інженер-педагог, морально-етичні норми, професійно важливі якості особистості.

Постановка проблеми. Умови діяльності сучасного технічного фахівця нині вимагають соціальної відповідальності та інтелектуальної чесності, високого рівня гуманістичного світогляду. Саме тому в процесі розробки педагогічної системи навчання інженерів-педагогів доцільно передбачати належну підготовку з професійної етики як обов'язкового компонента формування їхньої професійної компетентності на базі нової філософії інженерної освіти.

Особливої актуальності ця проблема набула у зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу й потребою в узгодженості змісту національної професійної освіти з європейською.

Сучасний інженер-педагог повинен володіти не лише педагогічними, технічними, психологічними знаннями й уміннями, методичними знаннями, яких вимагає підготовка високоякісних інженерно-педагогічних кадрів, а й навичками культури спілкування, міжособистісної взаємодії; готовністю дотримуватися норм і правил етикету, працювати в умовах професійного стресу та конфліктних ситуацій, володіти низкою професійно важливих особистісних якостей (відповідальність, ввічливість, стресостійкість, позитивне мислення тощо); що визначає рівень професійної та особистої культури фахівця [6, 217].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми підготовки фахівців у вищій школі, гуманізації вищої освіти, істотна частина яких – формування морально-етичних стандартів у галузі ділових відносин, є об'єктом уваги педагогічної науки вже декілька десятиліть. Їх досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці в різних аспектах, а саме: педагогічні основи організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти (А. Алексюк, Г. Балл, А. Мойсеюк, І. Прокопенко, М. Сметанський, Н. Гализіна, І. Хейстер, О. Шестопалюк та ін.); сучасні педагогічні технології в

професійній підготовці майбутніх фахівців (Г. Васянович, М. Воловик, Р. Гуревич, О. Падалка, О. Пехота, С. Сисоева та ін.); гуманізація та гуманітаризація вищої освіти (В. Андрущенко, Л. Барановська, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зазюн, О. Коваленко, В. Кудін, Г. Тарасенко, Л. Товажнянський та інші).

Значний внесок в розробку теоретичних і практичних питань педагогічної моралі, вивчення рівня етичної свідомості вчителя, пошук шляхів вдосконалення етичних відносин в педагогічному колективі був внесений такими вченими як Я. Котигер, В. Малахов, Е. Гришин, І. Писаренко, В. Чернокозова, І. Чернокозов та ін. Структуру і зміст професійної культури спеціаліста вивчали: А. Амельченко, М. Ананченко, І. Зимня, О. Давидова, В. Ігнатов, В. Комбаров, Н. Крилова, Г. Соколова та ін. Проблема професійної етики досліджувалась в працях С. Александрової, Р. Апресяна, В. Бакштановського, О. Дробницького, Ю. Согомонова, а також зарубіжних спеціалістів: Р. Джорджа, Д. Культгена, Р. Хорна, Д. Честара, Дж. Ягера та інших.

Формулювання мети статті. Метою статті є теоретичний аналіз етичних проблем професійної діяльності сучасного інженерно-педагогічного фахівця в контексті історичного розвитку і становлення етико-педагогічних ідей.

Методи дослідження. Для реалізації основних завдань статті на різних її етапах автором було використано наступні методи:

аналіз, синтез – для вивчення навчально-нормативної документації і психолого-педагогічної літератури для визначення рівня розробленості досліджуваної проблеми;

порівняння, зіставлення – з метою порівняння підходів дослідників до розв'язання проблеми, визначення напрямів наукових розвідок та обґрунтування поняттєво-категоріального апарату.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Переорієнтація сучасної педагогічної освіти на європейські стандарти, передбачає, у першу чергу, підготовку компетентного фахівця, здатного практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики.

Серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти сучасний інженерно-педагогічний фахівець, етична має пріоритетне значення. Вона виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності до майбутньої професійної діяльності, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання має в першу чергу моральний зміст. Професійно-етична компетентність інженера-педагога репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм.

Професійно-етична компетентність за специфікою реалізації належить до так званих надпредметних компетентностей. Вони мають інтегрований характер і поєднують у собі певний комплекс знань, умінь і навичок, які набуваються педагогами протягом засвоєння всього змісту педагогічної освіти [11, 27].

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності сучасного фахівця:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів професійної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів;
- здійснення етичної рефлексії власних вчинків;
- виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій;
- уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу.

Процес формування етичної компетентності сучасного фахівця в будь-якій сфері діяльності, зокрема в інженерно-педагогічній – достатньо складний і суперечливий. Але важливим компонентом у ньому є пізнання методологічних засад професійної етики як її соціокультурних джерел. Осмислення цих методологічних підходів дозволяє виявити змістове ядро етики, її інваріантний характер. Основу методології складає блок історичних знань про розвиток і становлення етико-педагогічних ідей.

Вивчення інваріантних характеристик змісту професійної етики засвідчує, що вона належить до, так званих, наскрізних історико-педагогічних проблем, що виникають у певну епоху й не втрачають своєї актуальності в умовах сьогодення. Професійна етика – невід'ємна частка загальнолюдської моралі, вона існує в її межах і формується на її основі. На всіх етапах історичного розвитку суспільства педагогічна думка була відображенням його актуальних потреб. Водночас будь-яка наукова педагогічна концепція ґрунтувалася на народно-педагогічній спадщині та прогресивному професійно-педагогічному досвіді [7, 111].

Витоками сучасної теоретичної етико-педагогічної думки є етичні концепції філософів античного світу. Моральність у них розглядається як визначальне, змістоутворююче явище людського буття. Формуються головні етичні вимоги та правила до людей, які навчають і виховують дітей. Так,

давньокитайський мислитель Конфуцій, переконливо доводив, що кінцева мета виховання людини полягає у зміцненні моралі, що дозволить подолати труднощі в майбутньому гармонійному суспільстві. У працях Аристотеля: «Нікомахова етика», «Евдемова етика», «Велика етика», розкривається суспільна природа моралі, її вплив на формування етики особистості [5, 32].

Аналіз соціокультурних витоків дозволяє систематизувати й узагальнити наукові погляди діячів освіти і культури, починаючи від донаукового періоду та закінчуючи сьогоденням, зазначити декілька взаємопов'язаних етапів (ідей) формування етико-педагогічних ідей в історії педагогічної думки. А саме, етика як:

- складова педагогічного ідеалу, відображення суспільних цінностей і потреб;
- умова гуманізації педагогічного процесу;
- етичні засади педагогічної професії;
- регулятор взаємин між учителем і учнем;
- результат самовдосконалення педагога;
- базова складова педагогічних систем.

Характеризуючи етику як складову педагогічного ідеалу, відображення суспільних цінностей і потреб, слід відзначити, що вперше поняття «ідеал» виникло у християнській моралі, а починаючи з XVIII ст., широко вивчається німецькими філософами (Ф. Шиллер, Ф. Шеллінг). У етиці зміст і структуру ідеалу вперше спробував визначити Й. Кант [5, 64].

Отже, як елемент моральної свідомості етичний ідеал є ціннісним уявленням про формування досконалого інженера-педагога з позицій його професійного обов'язку, зокрема педагогічної його складової. Протягом тривалого часу ідеал педагога, де етика мала переважне значення, формулювався як абстрактний образ. У Древній Греції народилися такі етичні цінності як краса, добро, чесність, сумлінність.

Висвітлюючи педагогічний ідеал, доцільно звернути увагу на пам'ятки Київської Русі.

Наприклад, у праці «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона опосередковано віддзеркалюються етичні вимоги до педагога [10, 197].

До проблеми педагогічного ідеалу звертались педагоги всього світу. Свій доробок до генезису цих ідей зробили італійський мислитель Челіо Куріоне (трактат «Школа, або три книги про досконалу Граматику»), Кирило Ставровецький Транквіліон («Свангеліе учительное...»), «Перло многоценное...»), Йоган Генріх Песталоцці, який називав «силою серця» моральні якості людини, Адольф Дістервег, який визначив головні вимоги до справжнього вчителя [4, 4]:

- знання свого предмета, уміння його викладати, любов до дітей;
- процес викладання має здійснюватися таким чином, щоб збудити в учнів прагнення до знань;
- бути ентузіастом своєї справи, захоплюватися нею;
- мати сильну волю, бути суворим, вимогливим і справедливим;
- мати педагогічний такт, високі моральні якості та громадянську мужність.

Продовжуючи кращі європейські традиції, у вітчизняній педагогічній науці також окреслюється моральний ідеал вчителя. У працях О. Духновича «Книжка читальна для початківців» і «Народна педагогія» зазначається, що вчитель – це найбільший художник, оскільки він вибудовує людину й людство [2, 308].

Відомі педагоги К. Ушинський, П. Юркевич, М. Драгоманов, Б. Грінченко, Т. Лубенець у своїх працях не тільки визначили риси ідеального педагога, а й досліджували внутрішні резерви розвитку такого вчителя [8, 241].

Гуманісти бачили людину вольовою, діяльною, емоційно прив'язаною до світу. Етика педагога як складова гуманізму найбільш висвітлена у працях П'єтро Верджеріо. У його трактаті «Про благородні звичай і вільні науки» містилися принципи гуманної педагогіки [1, 98]:

- соціальна, громадянська спрямованість освіти;
- повага особистості дитини;
- орієнтація на природні особливості, вік, схильність, інтереси дитини;
- майстерність педагога, його вміння здійснювати диференційований підхід до учнів;
- відмова від фізичних покарань, вибір «м'яких» засобів виховання.

Видатні письменники-гуманісти української демократичної думки П. Грабовський, М. Коцюбинський, Л. Українка, І. Франко, Т. Шевченко сприймали мораль як вищий принцип гуманізму, критерій людського життя. Совість, добро, справедливість, співчуття вони розглядали як основні чесноти кожної людини. Високим гуманізмом сповнена наукова спадщина М. Грушевського. Особливу увагу він звертав на гуманне ставлення до вихованців, застосування найдоцільніших засобів впливу, наголошував на значенні особистого прикладу вчителя, наявності у нього ідеалу, який би він хотів втілити у своїх вихованців.

Проблема етики педагогічної взаємодії вчителя з учнем активно розроблялась видатними вітчизняними вченими та педагогами: К. Ушинським, С. Русовою, Я.-З. Чепігою тощо [3].

К. Ушинський, надаючи великого значення характеру взаємин педагога з вихованцем, стверджував, що виважений, свідомий вплив на учнів можливий тільки за умови тісних, доброзичливих

стосунків. Він вважав, якщо вчитель не любить дітей і не може викликати в них симпатії, йому треба залишити педагогічну справу. Учений звертає увагу на педагогічний такт, сутність якого він бачив у інтуїтивному відчутті особливостей дитини.

І. Зязюн надає великого значення розвитку педагогічної етики, а саме емоційно-чуттєвої сфери педагога як базової в її формуванні [9]. Більшість дослідників приходять до висновку, що професійна етика педагога набувається в результаті цілеспрямованого формування й самовдосконалення, розвивається в сукупності з іншими психологічними характеристиками особистості.

Таким чином, відомі вчені, педагоги минулого та сучасності розробили етичне ядро педагогічного ідеалу, який в сучасних умовах майже не змінився. У процесі історичного розвитку зміст професійної етики у складі педагогічного ідеалу формувалася та набував цілісності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у багатьох працях учених різних часів професійна етика розглядається як регулятор взаємодії педагога з учнями, визначаються певні моральні вимоги до характеру такої взаємодії: гуманно й рівно ставитись до всіх учнів; поважати особистість; бути добропорядним, чесним, справедливим тощо.

Для сучасного інженера-педагога досить актуальним є вивчення етичних засад педагогічної професії, а саме: ознайомлення з історією виникнення та становлення педагогічних кодексів, правил професійної поведінки.

Розгляд генезису етико-педагогічних ідей у контексті гуманізації має суттєве значення для змісту сучасної професійної освіти, яка розвивається саме шляхом гуманізації та демократизації, упроваджує принципи особистісно-орієнтованого навчання та виховання учнів.

Подальшим напрямом розробки проблеми є дослідження та експериментальна перевірка сучасного стану сформованості професійної етики майбутніх інженерно-педагогічних фахівців.

References

1. Верджеріо П. П. О благородных нравах и свободных науках. Москва : УРАО, 1999. С. 94–122.
Verdzerio, P. P. (1999). O blagorodnykh nrvakh i svobodnykh naukakh [About noble morals and free sciences]. Moscow, Russia : URAO.
2. Кремень В. Г. Історія української школи і педагогіки. Київ: Знання. 2003. 766 с.
Kremen, V. G. (2003). Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky [History of the Ukrainian school and pedagogy]. Kyiv, Ukraine : Znannia.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка. Київ : Знання-Прес. 2006. 700 с.
Kuzminskyi, A. I. (2006). Pedahohika [Pedagogy]. Kyiv, Ukraine : Znannia-Pres.
4. Кумарин В. Не дань минувшему, а дар будущему. А. Дистервег. *Учительская газета*. 1990. № 42. С. 4.
Kumarin, V. (1990). Ne dan minuvshemu, a dar budushchemu. A. Disterveg [Not a tribute to the past, but a gift to the future. A. Disterweg]. *Uchitelskaya gazeta – Teacher's newspaper*, 42, 4.
5. Кушерець В. І. Необхідність світоглядної та методологічної переорієнтації системи освіти. *Трибуна*. 2003. № 9–10. С. 11–13.
Kusherets, V. I. (2003). Neobhidnist svitoglyadnoyi ta metodologichnoyi pereorientatsiyi sistemi osviti [Need for ideological and methodological reorientation of the education system]. *Tribuna – Tribune*, 9–10, 11–13.
6. Мусский И. 100 великих мыслителей. Москва : Виче. 2000. 358 с.
Musskiy, I. (2000). 100 velikikh mysliteley [100 great thinkers]. Moscow, Russia : Viche.
7. Наумчик В. Н. Етика педагога. Минск : Университетское. 1999. 216 с.
Naumchik, V. N. (1999). Etika pedagoga [Ethics of the teacher]. Minsk, Belarus : Universitetskoe.
8. Педагогіка в запитаннях і відповідях. Київ : Знання. 2006. 252 с.
Pedahohika v zapytanniakh i vidpovidiakh [Pedagogy in questions and answers]. (2006). Kyiv, Ukraine : Znannia.
9. Педагогічна майстерність. Київ : Вища школа. 2004. 422 с.
Pedahohichna maisternist [Pedagogical skills]. (2004). Kyiv, Ukraine. Vyshcha shkola.
10. Слово про Закон і Благодать. Давня українська література. Київ. 1992. 214 с.
Slovo pro Zakon i Blahodat. davnia ukrainska literatura [The Word of Law and Grace. Ancient Ukrainian literature]. (1992). Kyiv, Ukraine.
11. Хоружа Л. Л. Етична компетентність вчителя як основа реалізації гуманістичної освіти. *Шлях освіти*. 2003. № 3. С. 27–29.
Horuzha, L. L. (2003). Etychna kompetentnist vchytelia yak osnova realizatsii humanistichnoi osvity [Ethical competence of a teacher as a basis for the realization of humanistic education]. *Shliakh osvity – The way of education*, 3, 27–29.

Yaroshchuk K.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-1935-5699>

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor

the Associate Professor of the Department

of professional education and safety of life

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

(Chernihiv, Ukraine), E-mail: katenevovskaya@ukr.net

**PROBLEMS OF FORMING
OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE
OF MODERN TEACHER-ENGINEER**

*The article deals with the issues of formation of the professional ethics of the teacher-engineer according to past and contemporary views on the professional and ethical competence of the specialist. Modern teacher-engineer must possess not only pedagogical, technical, methodological, psychological knowledge and skills, but also skills of culture of communication, interpersonal interaction; readiness to adhere to the rules and rules of etiquette, possess a number of professionally important personal qualities, which determines the level of professional and personal culture of a specialist. The author notes that professional ethics is an applied direction of ethics as a scientific field of knowledge about moral and morality, which is a set of moral and ethical norms and rules that determine the specifics of professional behavior and professional activity of modern technical specialists. **The purpose of the article** is theoretical analysis of ethical problems of professional activity of modern engineering and pedagogical specialist in the context of historical development and formation of ethical and pedagogical ideas. In order to determine **the methodology** of research an analysis of the principles, approaches and methods of studying the mentioned problem (analysis, synthesis, comparison, comparison, etc.) was conducted on the basis of scientific and methodological information. **The scientific novelty** consists in the fact that the author has determined, theoretically substantiated and developed the complex of knowledge about the professional ethics of the personality, its essence, principles and components; knowledge of the content of professional ethics as a component of professional culture, stimulating the success of the professional activity of future teacher-engineer. The author makes **conclusions** that consideration of the genesis of ethical and pedagogical ideas is essential for the content of modern professional education, which is developing through humanization and democratization, introduces the principles of person-oriented education and education of future specialists. The main developments (direct management of professional training, organizational and methodical provision of vocational training, provision of practical assistance and control of the state of its organization) have been further developed by professional training of future specialists in the engineering and pedagogical industry as an open, dynamic system, one of the components of which is the professional and ethical competence.*

Key words: professional ethics, professional and ethical competence, teacher-engineer, moral and ethical norms, professionally important qualities of an individual.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2019 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **О. М. Торубара**